

JOSEP PLA

Fer-se totes les il·lusions possibles

i altres notes disperses

Edició de Francesc Montero

labutxaca

Josep Pla

Fer-se totes
les il·lusions possibles

I altres notes disperses

Edició de Francesc Montero

Edicions Destino
Barcelona

© Hereus de Josep Pla, 2017
© de l'edició i la presentació: Francesc Montero, 2017

Il·lustracions de l'interior: reproduccions de dues portades manuscrites
(pàg. 59-60) i de sis fulls diversos (pàg. 62, 106, 120, 152, 214 i 230)
dels originals de l'autor custodiats a la Fundació Josep Pla de Palafrugell
i a l'arxiu Frank Keerl Pla.

La primera edició en català d'aquesta obra es va publicar
a Edicions Destino l'any 2017

Primera edició en aquest segell: octubre del 2019
© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.,
labutxaca

Fotocomposició: Moelmo, s.c.p.
DIPÒSIT LEGAL: B. 19.306-2019
ISBN: 978-84-17420-93-2

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de
l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació
pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa
a les sancions establertes per la llei.

Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos
Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar
algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a **ecològic**
i procedeix de boscos gestionats de manera **sostenible**.

I

Els elements habituals de la nostra societat i de la nostra història han estat, durant segles, els pagesos i els mariners, i naturalment els seus paràsits (comerciants, propietaris, nobles). Hi ha hagut també, és clar, l'estament industrial, però aquest estament no prengué importància fins a l'època moderna, quan s'inicià la industrialització del país a més o menys gran escala.

A aquests elements bàsics de la nostra societat se n'hi ha d'afegir un altre: els capellans i frares o, si voleu, els frares i capellans. Aquest és un país que ha estat sempre susceptible de produir frares i capellans amb una gran facilitat. Es podria, em sembla, afirmar que aquest país ha tingut sempre els frares i capellans que

ha necessitat. En termes generals, n'ha tingut una gran abundància. I encara potser es podria dir més: aquest és un país que dóna la impressió que hauria pogut tenir, a cada moment, molts més frares i capellans dels que ha tingut, a jutjar per la quantitat de persones, incloses en el cercle de les vostres amistats, que per l'estricta modalitat del seu esperit i de la seva sensibilitat no comprenen el perquè no n'han estat. Això fa que la nostra societat contingui una massa flotant de laics enyoradissos de l'estat eclesiàstic —de laics que no han rematat la seva vocació essencial. A mi em sembla que hi ha més laics enyoradissos de capellà, que capellans enyoradissos de vida laica —tot i que naturalment n'hi ha algun, és clar.

A tot el curs de la nostra història, doncs, l'estament eclesiàstic ha tingut un enorme pes i una gran importància. És un estament tan natural, tan fos en la nostra societat que n'és pràcticament inseparable. Aquest fet és tant més curiós d'observar quan hom sap i constata que com a carrera no és res de l'altre món i que permet només —generalment parlant— fer una viu-viu més aviat limitada. Hi ha, és clar,

alguna prebenda, algun bon tall, però el seu número és molt minoritari. Aquell vell refrany que diu: «fum d'altar, botifarres a l'olla», és inaplicable, en tot cas, a la ruralia eclesiàstica. A les parròquies rurals, el fum de l'altar sol ésser molt prim i diàfan.

Sobre l'economia dels capellans hi ha unes consideracions a fer. Abans de les lleis de la desamortització, alguns bisbats foren molt rics. Després de la desamortització, alguns bisbats continuaven essent molt rics —encara que potser no tant. El fet però que un bisbat sigui ric, no vol pas dir que els incardinats en el seu terme hi mantinguin una situació econòmica paral·lela a la de la comptabilitat general. La nostra història és tan pobra en estudis socials, que no sabem pràcticament res de l'economia eclesiàstica abans de la desamortització. Després sabem el que els capellans han guanyat en virtut de les disposicions concordades. No ha estat pas res de l'altre món —com tothom sap. És clar que sempre sol caure alguna altra cosa: un testament, una donació, un llegat. Em sembla, però, que en l'època que vivim, tot allò que podríem anomenar les aportacions de

la pietat més aviat han sofert una gran retallada. El piadós fa el que pot, però la vida és molt cara. Sovint per altra part, el catòlic practicant considera que la religió pot viure purament de l'aire del cel i de la puresa ideal i és curt de generositat. Hi ha qui creu que el fet que els capellans cobrin de l'Estat més aviat ha fet mal a l'Església. És possible. Però si els capellans no cobressin de l'Estat, ¿de qui cobrarien, valga'm Déu? Els capellans són apreciats, sobretot si no costen massa. És fàcil de comprendre que si els capellans haguessin de viure de la feligresia, si no tinguessin altres entrades que les dels feligresos, se la passarien encara més magra. Sempre hi ha hagut la idea —àdhuc en moments en què l'Església era notòriament més dominant, en els segles de general ignorància— que els capellans han hagut d'aprofitar tot el que se'ls ha presentat per anar tirant.

La finalitat de l'educació clerical en el nostre país —i en aquest moment, l'educació clerical és la base de tota l'educació— consisteix en mantenir viu el sentiment de la diferència de

classes. Donar als rics la sensació que són diferents dels altres —aquesta és la finalitat. I el més curiós és que la gent es creu que hi ha diferències objectives, concretes, tangibles. Sobre aquesta educació de base, es construeix més tard una espècie d'educació militar, provinent de la mentalitat militar castellana. Essent incapaç l'exèrcit de qualsevol acció militar exterior, per subsistir s'ha convertit en el braç armat de la diferència de classes —vull dir que l'exèrcit és un exèrcit de guerra civil, amb el matís concret de guerra social. És per això que Església, militarisme, latifundisme i burgesia són exactament el mateix, és la mateixa lligada. L'exèrcit és la garantia de la diferència de classes. El contracte és aquest: la burgesia paga el militarisme parasitari a canvi del qual l'Església defensa la diferència de classes.

És curiosa la facilitat que ha tingut l'Església catòlica per adaptar-se a tots els successius estats econòmics i socials. L'Església s'ha adaptat al món antic —basat en l'esclavatge—, al món medieval —basat en el feudalisme—, al món modern —basat en el capitalisme— i al món contemporani —basat en el socialisme. Jo estic segur que

l'Església s'adaptarà al comunisme amb la més gran facilitat —si és que li deixen que ho faci. És aquest sentit de l'oportunisme davant dels diferents estats econòmics successius el que impressiona més de l'Església. És aquest oportunisme sistemàtic el que ha permès dir que l'Església té un origen diví. En el Mediterrani —país pobre— l'oportunisme sempre ha estat considerat sagrat.

Si sabem tan poca cosa sobre l'aspecte material i econòmic de la nostra història —i per això és tan lloable l'esforç que fa Vicens Vives i el seu grup per projectar una mica de llum en aquestes tenebres—, és natural que hagi estat tan negligida la psicologia de la nostra ànima col·lectiva.

De tota manera, les causes econòmiques no ho expliquen pas tot i fins quan disposarem d'una bona història del nostre país, haurem de veure quines foren les causes del nostre drama cultural —de la nostra decadència literària, espiritual i sensible— coincident amb la formació de la unitat espanyola i la lligada amb Cas-

tella. Aquesta decadència ha estat sotsratllada moltes vegades, però les causes reals ens són desconegudes pel moment.

Com que la unitat es produí no solament en el terreny polític sinó [també] en el terreny religiós, a través de la projecció de les formes del catolicisme castellà sobre el nostre país, es produí un sobrepès de catolicisme sobre la nostra vida social. Aquest fou un factor de decadència, perquè els pobles d'esperit comercial s'ofeguen si la pressió del dogmatisme catòlic és excessiva. El bilingüisme fou un altre factor de decadència. El bilingüisme planteja al meu entendre el problema del subconscient català—origen de tot el drama cultural del país—perquè el poble que no logra mantenir les manifestacions del seu subconscient en un estat folgat, llibèrrim i normal, perd la seva personalitat d'una manera fatal i seguríssima. El subconscient català es troba en l'ambient castellà i andalús desplaçat i absolutament foraster. El fet que l'ànima catalana sigui més sentimental que sensible, ajuda encara al que dic. El desplaçament a què al·ludeixo crea en el català un sentiment d'inferioritat permanent. Com que el

sentiment d'inferioritat és dolorós, desagradable i angoixant, el català ha fet, col·lectivament i en molts casos, personalment, un gran esforç per superar-lo: ha fet el possible per abandonar, per deslligar-se de la seva personalitat autèntica, però no ha pas reeixit. Això ha creat una psicologia curiosa: la psicologia d'un home penjat a mig aire, que té por d'ésser ell mateix i al mateix temps que no pot deixar d'ésser ell mateix, que refusa d'acceptar-se tal com és i alhora que no pot deixar d'ésser tal com és. I això no són pas abstraccions que jo em faig; això són fets. Són les característiques típiques del complex d'inferioritat.

La persistència durant dotzenes i dotzenes d'anys en aquest estat ha creat un ésser d'escasos sentiments públics positius, és a dir, un home sense pàtria, incapaç de fusionar-se ni d'adherir-se, hipercrític, irònic, individualista, frenèticament individualista, negatiu: un home malaltís, ombradís, malfiat, anguilejant, esmunyedís, nerviós, displicent, solitari, trist. La malaltia catalana es troba en el subconscient del país.

Tornant al gran problema de la malaltia nacional del nostre país —a què feia referència en una nota anterior— diré que a mi em sembla que d'aquestes coses se n'ha de parlar sense equívocs, però també sense sentimentalismes, d'una manera absolutament freda.

Catalunya és un país europeu, afectat d'una manera insensible —o, en tot cas, molt lleugera— per factors extraeuropeus, cosa que no es podria pas dir d'altres sectors de la península, on els factors aràbics o mahometans hi tenen un gran pes. Catalunya és un país europeu i situat en l'àrea plenament europea. La seva situació social no difereix per res dels altres pobles europeus. Gràcies a la revolució dels remences és un país sense latifundisme i sense feudalisme agrari. Gràcies a la industrialització, conseqüència d'una llarga tradició comercial i artesana, Catalunya és un país de tipus occidental —és dir, d'economia burgesa. El seu exacerbant individualisme fa del català un home de la civilització industrial, o sigui, un liberal burgès.

Geogràficament, Catalunya es troba entre una cultura d'irradiació universal, la cultura francesa, que és la més treballada del continent,

i un país, Espanya, que després d'haver donat en la història una certa flamarada, entrà en una llarga decadència. Malgrat aquesta decadència, la diferència de volum demogràfic i el paral·lisme catòlic ha fet que Catalunya hagi viscut sotmesa a Espanya durant segles. Aquests segles de dominació han estat un llarg esforç per des- arrelar el català de la seva autenticitat, de la seva pròpia manera d'ésser. Aquest esforç s'ha produït en el camp polític i en el camp cultu- ral. La conseqüència d'aquest esforç ha estat la creació d'un poble turmentat per un seguit in- acabable de contradiccions, compromisos, per- plexitats i negacions. No s'ha lograt, però, ni matar la llengua ni soterrar del tot la personali- tat del país. Les classes cultivades sempre foren de cultura francesa, entre altres raons per em- plenar el buit deixat per la preponderància cas- tellana. De fet, el resum és aquest: preponde- rància política castellana, cultura francesa en les classes altes, inexistència de tota cultura en el restant del país, per impossibilitat, en el poble, d'assimilar l'esperit de l'escola castellana. Fran- ça no ha ajudat mai Catalunya, perquè la polí- tica francesa ha partit de la base que tot enforti-

ment de la personalitat de Catalunya podria desviar el Rosselló de la unitat francesa. Ni Espanya, doncs, ni França, han volgut acceptar mai l'existència d'una personalitat catalana. Per part del dominador polític, a més d'aquesta inacceptació, s'ha produït l'esforç de desarrelament: s'han imposat prejudicis, desconfiances, mesures vexatòries, obligacions deliberades, per diluir l'autenticitat del país, per matar una personalitat autòctona. Aquesta personalitat ha de tenir una força i una vitalitat impressionant si després de tants segles de mixtificació, de tantes invasions i de tantes guerres, d'un tan llarg esforç assimilatori, encara persisteix.

Aquests tres segles, però, no han pas passat en va i han fet molt de mal a l'ànima i a l'esperit del país. El català d'avui és la conseqüència del pas d'aquests tres segles. El català d'avui té por d'ésser ell mateix. Aquesta por és com un tumor que porta a dins. El català amaga els seus sentiments vertaders, dissimula la seva manera d'ésser, escamoteja la seva autenticitat, tracta de presentar-se diferent de tal com és. La situació del català com a tal li ha donat tants mals de cap que en certs moments ha deixat

de pensar en el país. El fet que el català sembli un home que no pensa prové del fet que no vol pensar en el seu país —i, com a conseqüència, no vol pensar en res.

El primer drama del català consisteix en que té por d'ésser ell mateix. Però encara en té un altre de més greu: el català no pot deixar d'ésser el que és. Les tendències obscures de l'inconscient individual i col·lectiu estan per sobre, probablement, de tota voluntat possible. És en el subconscient del país, doncs, que la processó va per dins. En realitat ens trobem davant d'un dualisme irreductible —dolorós, lacerant, malaltís.

Ara bé: Davant d'un problema de dualisme irreductible, encara no s'ha inventat res més còmode que fugir. El català és un fugitiu. De vegades fuig de si mateix o a dins de si mateix, fuig devers altres cultures, s'estrangeritza, es destrueix; fuig intel·lectualment i moralment. De vegades sembla un covard i altres vegades un orgullós ombradís. De vegades sembla patir de mania persecutòria i altres de fatxenderia. Alterna l'avidesa amb els sentiments de frustració malaltissa constantment. Tots són aspectes

d'una psicologia d'home que fuig, que s'escapoleix. De vegades és pròdig fins a la vilesa i altres gelós com un dement; de vegades és un calet i d'altres un revoltat; de vegades un conformista i d'altres un arrauxat. El català s'evadeix, no s'adhereix mai, no es lliga amb res. Davant la insolubilitat del dualisme, tracta d'arribar a l'hora de la mort amb la quantitat menor de molèsties possibles —i això encara el fa sofrir més. La careta que porta durant tota la vida li produeix un neguit intern febricitant. És un ésser humà que es fa —que em faig— pena.

Tornem a les notes sobre la malaltia nacional.

En un assaig de l'excel·lent Joan Fuster titulat «Maragall i Unamuno, cara a cara», hi ha aquesta referència a Unamuno: «Unamuno va escriure les seues impressions d'aquell viatge en una nota titulada 'Barcelona' (novembre 1906) que publicà primer a la premsa de Buenos Aires i que recollí després en el llibre *Por tierras de Portugal y España*: “En la ciudad de Barcelona se cree uno a veces hallarse en un vastísimo arrabal de Tarascón —diu— y se cree oír en catalán,

lengua tan hermana de la lengua provenzal el grito de combate de los buenos tarasconenses: *fem du bruit*, es decir, hagamos ruido”. Unamuno acusa els catalans de “vanidad petulante” i d’“avaricia codiciosa”, vicis que assegura “brotan de una cualidad —notem que se li ha escapado el mot qualitat— y es la sensualidad” comuna a tots els pobles mediterranis. Ell preveu que “si estas líneas caen bajo los ojos de algún barcelonés” hi objectaran —tal faria Maragall— que no havia entès el que veia. Aquesta objecció, segueix, serà dictada per la “jactancia del ensimismamiento colectivo”. El català és el poble “en que menos he visto la gente rendirse a las observaciones de censura”. “Siempre están a la defensiva hasta cuando parece que atacan”. I això revela en el fons “una muy vacilante, muy apagada, muy insegura fe en sí mismos”. No és ara el moment d’ocupar-se a esbrinar la justícia d’aquestes observacions. Senyalaré però que en la mesura que són exactes, Unamuno obrava de mala fe en ocultar-nos-en les causes. Si els catalans són així no és *perquè sí* i Unamuno sabia o estava en obligació de saber-ho. Josep Ferrater Mora s’ha ocupat, amb una altra termi-

nologia, d'algunes facetes d'aquest tret psicològic (les formes de la vida catalana). També Ferrater prescindeix de les causes històriques o no del fenomen apuntat. Unamuno vol donar a la jactància catalana que ell conegué un abast diguem-ne retroactiu i el considera com una constant en el nostre caràcter col·lectiu. Per provar-ho aporta el vers 960 del poema castellà del segle XII *Cantar de Mio Cid*, que diu parlant del comte de Barcelona: «El conde es muy follon y dixo una vanidad». Com argument històric, cal dir que no és massa vàlid.²²

Mai he cregut que Unamuno tingués cap valor —en el sentit que els valors m'interessen. Llevat de l'anormalitat de la seva figura i del seu energumenisme fonamental. Però una de les observacions d'Unamuno em porta a dir alguna cosa més sobre la malaltia nacional. (Diré tot passant que la importància que Unamuno dóna al vers del poema és grotesca. ¿Es podria

22. Joan Fuster, «Maragall i Unamuno, cara a cara», dins *Les originalitats*. Alzira: Bromera, 1999 [1956], p. 91-92. La transcripció de Pla presenta algunes imprecisions respecte a l'original.

citar un polític de la història —un rei, etc.— de qui es pugui afirmar que mai digué una vanitat? A quin país som, Déu meu!) La meva opinió és que el català d'avui no té cap característica típica dels catalans de l'època nacional. El català d'avui ha estat pastat en els anys de decadència i tots els seus vicis i virtuts provenen del que una «decadència» pot donar. La pedra de toc de l'esperit d'un poble és la seva personalitat històrica i política, mai la seva despersonalització en aquest terreny. Aquest estat de despersonalització ha durat més de quatre segles i és a penes ara que es comença de comprendre que el país tingué una personalitat. El català és la conseqüència d'aquells anys desgraciats i d'aquests anys que duren encara.

El català actual és un producte de la decadència de Catalunya. La seva nota característica és un complex d'inferioritat, degut a la deterioració de la seva personalitat. El català no té pàtria i per tant és un ésser diferent, que no pot comparar-se amb els que en tenen. Perdé la pàtria, féu un gran esforç per tenir-ne una altra sense lograr-ho. El català no té l'inconscient sa, normal i obert. Això explica les seves

característiques: de vegades és un fatxenda —la jactància que nota Unamuno. Però sovint és d'una humilitat morbosa, humiliada i ofesa i per això Unamuno diu que «hasta cuando parece que atacan, están a la defensiva». Potser la insuportable vanitat és una conseqüència del sentiment d'humiliació i viceversa —la humiliació crea, com una evasió incontenible, la vanitat. Trobar un català normal és difícil.

Així doncs, haurem viscut en aquest llarg període de govern Franco una famosa època. Haurà estat una època excel·lent des d'un determinat punt de vista. Haurà permès reflexionar a les persones que tenen aquest hàbit. No crec pas que se n'hagin produïdes gaires de tan útils per reflexionar sobre Espanya, per comprendre la seva organització interna. El mateix isolament en què hem viscut i vivim, la cosa estàtica que hi ha tingut la vida ha permès veure les coses amb una gran claredat. L'agitació sol entelar la visió —sovint.

Haurà estat un període de gran brillantor des del punt de vista del treball no pagat. Els

obriers hauran passat un llarguíssim període de dificultats indicibles. Amb l'excusa que s'havia de pagar la guerra el número d'hores gratuïtes que han hagut de treballar els obrers ha estat fenomenal. Aquest resultat s'ha lograt establint un sistema policíac suficientment fort i eficient per assegurar la pau social. No s'ha mogut ni una fulla. Sobre la necessitat de pagar els jornals mínims, és a dir, sobre la necessitat de no pagar la major quantitat d'hores de treball possible, han estat sempre plenament d'acord, en aquest període, la burgesia de Barcelona i de Bilbao i la classe política (parasitària) de Madrid (militars, latifundistes, alta clerecia).

Entre la burgesia a què al·ludeixo i la classe política s'ha produït i mantingut una espècie de pacte implícit. Allò que Malthus preconitzava, a principis del segle passat, l'establiment d'una divisió del treball en la despesa, ho hem vist, en aquest període, perfectament establert. La burgesia s'ha dedicat a acumular plusvàlua, a tesauritzar a base de l'abstinència. «Jo substitueixo», escrigué l'economista Nassau W. Senior, «la paraula capital, en tant que considerat com instrument de producció, per la paraula abstinèn-

cia». La burgesia, en aquest període ha estat abstinent, i com que l'abstinència és remuneradora, ha guanyat diners. Durant tota aquesta etapa, Barcelona i Bilbao han donat literalment la impressió de dues ciutats abstinentes i de dues ciutats tronades, crepusculars, melancòliques, abstinentes (una forma de l'abstinència ha estat, és clar, poder desplaçar una part de la plusvàlua acumulada a Suïssa. El seguro contra la precarietat intrínseca de les dictadures ha estat sempre i a tot arreu l'evasió de capitals. Sobre aquesta evasió la dictadura de Franco ha fet els ulls grossos, naturalment). Si la burgesia, doncs, ha estat abstinent, la classe política parasitària encarnada en Madrid ha gastat a mans plenes. Tots els estaments improductius han viscut admirablement bé. La immensa quantitat de generals, almiralls, etc. que viuen sobre el país han passat pel moment millor del segle. No solament el pressupost de guerra no ha estat sotmès a control, sinó que molts generals han entrat a formar part dels consells d'administració, no pas per alguna raó d'utilitat, ni per proveir les empreses de coneixements, sinó per concretitzar el pacte patriòtic-burgès. Els latifundistes han tin-

gut una temporada magníficent, sense maldecaps, sense problemes, amb jornals de fam a les seves terres i una vida esplendorosa per a ells. Madrid, que és la capital del latifundisme andalús i la meca del militarisme espanyol, ha reflectit aquesta situació d'una manera exacta. Ha estat la ciutat del règim que l'Església naturalment ha beneït, perquè mai l'Església catòlica havia tingut, en aquest país, tanta influència i tants privilegis com en aquest període.

Tot allò que Malthus preconitzava en dir que «és de suprema importància mantenir separada la passió de la despesa i la passió de l'acumulació» ho hem viscut plenament. Les rendes dels latifundistes s'han vist augmentades grassament, i els impostos de l'Estat s'han considerablement acrescut, el que ha permès que els militars i l'alta clerecia poguessin gastar, construir, edificar, manar en tots els terrenys, fins al punt d'arribar a donar la impressió que la religió havia sofert un gran augment.

L'acumulació burgesa de la plusvàlua (abstinència) i les despeses de les classes improductives (rendes dels latifundis, augment dels impostos de l'Estat...), tot ha pogut sortir de la

fabulosa quantitat d'hores de treball no pagades als obrers.

En aquest moment de crisi econòmica tan aguda (maig del 59) els observadors polítics cometen al meu entendre un error. Creuen que aquesta crisi afectarà a la situació política i que farà molt de mal a la situació [de] Franco. Crec que exageren. Els països pobres tenen un gran avantatge per resistir les crisis. Com que precisament estan tan habituats a la pobresa, el fet de ser més pobres el resisteixen perfectament i el fenomen no té repercussions generals apreciables. Per a un país ric, en canvi, una etapa de pobresa és molt difícil de passar i els perills poden ser molt greus. En els països pobres, es fa molt difícil de parlar de situacions econòmiques generals —si es vol parlar seriosament— perquè l'economia és molt deslligada i incoherent, i la seva característica són les situacions particulars. En temps dolents —així— les repercussions són particulars i sobre alguns particulars que poden quedar certament eliminats (poden quebrar) sense que això

afecti a la situació general. Aquest és l'estadi de l'economia que contemplen els castellans. En el joc polític, el factor econòmic no els ha preocupat seriosament mai. Sempre ha estat així i avui és igual. Suposar que Franco té la menor idea de l'economia, la menor preocupació per l'economia, la menor inquietud per l'economia és una fantasia fenomenal. ¿Què pot importar, per altra part, a un militar del país, la quiebra d'un comerciant? Un fet així, sempre serà una manifestació de la intervenció de la Divina Providència molt apreciable.

M. Teresa Ortínez i Manolo vénen a sopar a casa (juliol del 59). Sortim a parlar de persones del seu temps, i salten a la conversació dos coetanis d'ell, tots dos economistes: Sardà, del Banc d'Espanya, i Estapé, catedràtic de Saragossa, que comencen de ser prou coneguts en el país. Em diu que han estat els consellers de Navarro Rubio per la reforma tributària i d'aquest senyor i del ministre de Comerç (Ullastres) en l'elaboració del pla d'estabilització que s'ha llançat aquest mes. Em diu que la característica d'aquests se-

nyors és la contradicció permanent. Tots dos són socialistoides, per no dir comunistoides, tenen un despreci perfecte per la burgesia, però col·laboren i són els agents més actius en la salvació d'aquest règim d'abjecció de Franco. Com a bons economistes són uns pelats —perquè de vegades (l'excepció de Keynes confirma la regla) quanta més economia hom sap, menys diners es guanyen. Això potser està en l'origen de la contradicció: són antifranquistes però per guanyar-se la vida han de col·laborar. Ortínez em diu que el règim de Franco conté un número d'antifranquistes considerable —en els llocs àdhuc clau. Personalment Ortínez ha col·laborat, i el que sent és no haver pogut col·laborar amb adhesió total perquè l'estupidesa del règimen no ho ha permès. Tinc la impressió que, en el meu temps, aquestes coses [no] passaven. La gent, si no li agradava una cosa, la deixava. És clar: la vida, en aquella època, potser era més fàcil. Per altra part, les dictadures ho corrompen tot, perquè com que només es poden combatre des de dins, creen aparences de duplicitat escandaloses. Aquesta duplicitat, però, no havia estat mai tan forta com ara.